

Nacionalinė vartotojų konfederacija
Nacionalinė bočių bendrijų asociacija
Všį “Bendruomenių universitetas”

P A R E I Š K I M A S

2023 11 22

Vyriausybės rūpinasi energetikų pelnais ignoruodamos vartotojų interesus

Energetikoje netrūksta siurprizų. Paskutinis – Valstybės kontrolės atskleista neteisėta 160 mln.€ elektros vartotojų permoka perdavimo ir skirstymo tinklo operatoriui ESO.

Greta išorinių aplinkybių, sukėlusią energetinę krizę Europoje ir kurią Lietuva niekaip negalėjo įtakoti, nuolat kuriamas savas brokas, kurį „gamina“ energetikos valdymo institucijos - pirmiausiai Energetikos ministerija ir Valstybinė energetikos reguliavimo taryba (VERT). Jos projektuoja ilgalaikę energetikos strategiją, kuria atitinkamą teisinę aplinką ir ją įgyvendina.

Paskutinius keletą metų matome **aktyvią elektros sektoriaus komercializaciją**. Dar praėjusios kadencijos vyriausybė uždegė žalią šviesą privataus kapitalo atėjimui į „Ignitis grupę“ ir šiuo metu privatiems akcininkams priklauso ketvirtadalis įmonių grupės akcijų. Jei į įmonę ateina privatus kapitalas, galima neabejoti, kad bus siekiama kuo didesnio pelno, nes privatūs investuotojai nėra viešuoju interesu besirūpinantys filantropai. Tačiau “Ignitis grupė” konglomeratą sudaro ne vien tik pelno siekiantys UAB’ai, bet ir viešasis paslaugas teikianti natūrali monopolija – AB ESO bei dominuojančią padėtį elektros rinkoje (78% rinkos 2022 metų pabaigai) užimanti AB “Ignitis gamyba”.

Elektros skirstymas yra gyvybiškai svarbi viešoji paslauga vartotojams, kurie pririšti laidais ir pabėgti negali. Valstybės institucijos privalo užtikrinti monopolinių ir dominuojančių rinkoje įmonių priežiūrą ir reguliavimą tam, kad išvengtų piktnaudžiavimų monopoline padėtimi nepagrįstai keliant kainas. Vietoje to, energetikos ministras D.Kreivys ir finansų viceministras G.Norkūnas pasižymėjo, tiesiogiai ar per susijusias įmones įsigiję “Ignitis grupę” akcijų, taip pademonstruodami pagarbą kuo didesniai grupės pelnui.

Esmine valstybinio reguliavimo dalimi yra **energijos kainodara**. Už ją atsakinga VERT. Jos sudarytos energijos kainodaros metodikos yra tiek komplikotos ir pripildytos formulių, kad galėtum įtarti kokio nors matematikos instituto bendraautorystę. Ne mažiau ir ekonominės painiavos. Metodikose net neužsimenama apie į reguliuojamas energijos kainas įtraukiamą pelną, tarsi energetikos įmonės išvis negalėtų gauti pelno. Tačiau ESO sugebėjo ne tik gauti pelno, bet ir

išmokėti dividendus. Metodikose pelną užmaskuoja investicijų grąža, kuri yra normuojama, apribojama terminais „leistina“, „protingumo kriterijų atitinkanti“ ir pan., kai kiekvienam investuotojui aišku, kad kuo didesnė investicijos grąža, tuo geriau, o ją kaip nors riboti yra absurdiška. Reguluojamų kainų aplinkoje investicijų grąža atspindi visai ne investicijų efektyvumą, o nusidėvėjimą ir leidžiamą gauti pelną, todėl ji naudojama visai ne pagal paskirtį ir tik klaidina. Gal po moksliskumo priedanga VERT siekia uždaryti savo veiklos erdvę nuo pašaliečių, panorusių pasiaiškinti - kaipgi nustatomos tos energijos kainos?

Metodikomis siekiama iki kruopelės suskaičiuoti sąnaudas, reglamentuoti energijos, kuro įsigijimo procedūras, taikyti antikorpucinius saugiklius ir kt. Jose nėra tik esminio dalyko – energijos tiekėjo motyvacijos mažinti energijos kainą vartotojams. Jeigu tiekėjas sumažintų energijos kainą vartotojams, tie gautų naudą. Kad tokiam žingsniui motyvuoti tiekėją, dalis vartotojų gautos naudos turi atitekti jam pelno arba didesnio darbo apmokėjimo pavidalu. Kodėl taip nedaroma, nesukuriamas specialus mechanizmas, kada pardavėjas ir pirkėjai tampa tarsi vienos komandos nariais, dirbančiais bendram tikslui? Vietoje to – besipučiančios metodikos, kurių nebeįmanoma suprasti, ir poreikis vis didesnei kontrolei. Juk ir šią elektros vartotojų permoką atskleidė Valstybės kontrolė, tai kur buvo Finansų ministerija (ar nekeista, energetikos įmonių valdytoja!?), VERT ir ESO vadovai?

Šiuose reikaluose **vartotojų vaidmuo** devaluotas vien tik iki subjektų, turinčių užtikrinti įmonių pelną. Jie nėra įtraukiami į energetikos įmonių valdymą, nėra pasitelkiami, rengiant energetiką reguliuojančių teisės aktų projektus. Šiuos projektus rengia pačios įmonės, todėl juose pirmiausiai atsispindi įmonių, o ne vartotojų interesai. Formaliai iš nepriklausomų, vartotojų interesus atstovaujančių NVO kartais yra paprašoma pastabų dėl projektų, tačiau jų nepateikus, laikoma, kad su vartotojais buvo suderinta. Kadangi šis darbas nėra apmokamas, energijos vartotojų NVO negali dirbti vien tik entuziazmo pagrindu, todėl toks formalus suderinimas neatitinka realybės.

Negana to, energijos tiekėjai uzurpavo vartotojų švietimo veiklą. Vilkai ėmėsi mokyti avis kur jos turėtų ganytis, kad vilkams būtų patogiau...

Esmine **viešojo sektoriaus valdymo** bėda tapo jau nuo seno susiformavusi “draugiškų santykių” paradigma tarp aukštų valdžios pareigūnų. Premjerė I.Šimonytė kiek tik galėdama vengia griežtesnio tono ar administracinių veiksmų savo ministrų atžvilgiu. Ji labai nori, kad jos kabinetas pasižymėtų kaip neklystantis ir pasiekęs ilgaamžiškumo rekordą. Ministrai ir savivaldybių vadovai kiek tik galėdami vengia griežtesnių veiksmų jiems pavaldžių įmonių vadovų adresu, nes anie yra arba geri pažįstami arba draugai, arba bendrapartiečiai, kuriems už aukštą postą privalu atsidėkoti. Arba siekiama susikurti šiltos darbo vietos galimybę, pasibaigus kadencijai. Jei kokia ekstremali situacija priverčia tarti griežtesnį žodį pavaldiniui, iš nukentėjusiojo pusės tuoj pradėdama šaukti apie kerštavimą, politinį susidorojimą ir pan. Kai vertėtų tik sąžiningai įsivertinti savo kompetenciją ir tinkamumą užimamoms pareigoms.

Bet savikritiškas savęs įsivertinimas viršija valdininkų jėgas. Jie viską žino puikiai ir jokie patarėjai iš šalies jiems nereikalingi. Dėka tokio požiūrio pasėkoje turėjome sumaištį sukėlusią, perdėm dirbtiną elektros rinkos liberalizaciją su prievartiniu vartotojų išvayumu nuo visuomeninio tiekėjo. Iki šiol tebeturime karšto vandens tiekimą daugiabučių namų gyventojams, kurio nėra, bet už nesamą paslaugą jie privalo apmokėti. Vilniuje tai 8% nuo karšto vandens kainos ir 3 mln.€ kasmet. Ir taip 15 metų. Ar negalėtų ministras D.Kreivys su savo aplinkiniais aplankyti keletą daugiabučių šilumos punktų ir pagaliau suprasti, kad karštas vanduo jų gyventojams netiekiamas, o paruošiamas pačių gyventojų?

Visa tai labai atsiliepia valstybiniam požiūriui ir šalies valdymo kokybei. Todėl pagrindiniu valstybės valdymo tobulinimo uždaviniu turi būti “draugiškų santykių” pakeitimas darbinių santykių paradigma, kai aukšti valstybės pareigūnai darbo metu išlaiko neutralius tarpusavio santykius ir priima kritiniu vertinimu pagrįstus sprendimus. Deja, žingsnių šia linkme nematyti, matyt, tam turi iš esmės keistis politinė kultūra.

Siūlome JE Prezidentui, Vyriausybei ir Seimui:

- 1) Įpareigoti AB ESO grąžinti permoką elektros vartotojams ne vėliau kaip per 3 metus. Sąskaitose išskirti grąžinimus atskira eilute, o ne įtraukti į tarifą, taip prarandant elektros kainos skaidrumą ir aiškumą vartotojams.
- 2) Įvardinti dėl elektros vartotojų permokų kaltą instituciją ar įmonę ir jos vadovą atleisti iš užimamų pareigų. Įsigalėjęs kolektyvinės atsakomybės požiūris reiškia atsakomybės slėpimą ir nebylią paramą aplaidaus ir neatsakingo valdymo tradicijoms.
- 3) Restruktūrizuoti AB “Ignitis grupė”, iš jos pašalinant akcines bendroves ESO ir “Ignitis gamyba”, kurioms taikyti valstybinį reguliavimą. Jeigu tokia restruktūrizacija negalima, išpirkti grupės akcijas biržoje, taip pridarant Pandoros skrynią, kurią pravėrė praeitos kadencijos S.Skvernelio vyriausybė.
- 4) Premjerei I.Šimonytei pareikalauti iš energetikos ministro D.Kreivio ir finansų viceministro G.Norkūno parduoti jų turimas tiesiogiai ar per susijusias įmones AB „Ignitis grupė“ akcijas pagal galiojantį tos dienos kursą. To nepadarius, atleisti minėtus valstybės tarnautojus iš užimamų pareigų.
- 5) Parengti ir įteisinti tvarką dėl energijos vartotojų atstovų įtraukimo į energijos tiekimo įmonių valdybas.
- 6) Rengiant energijos vartotojams svarbių teisės aktų projektus, į darbo grupių sudėtį įtraukti vartotojų NVO atstovus, skiriant NVO atitinkamą finansavimą. Atsisakyti praktikos, kai į pateiktą vartotojų NVO derinimui teisės akto projektą negavus iš jos išvados, laikoma, kad su ta NVO teisės aktas suderintas.
- 7) Atriboti energijos tiekėjų, kaip suinteresuotų subjektų atsakomybę už vartotojų švietimą tiekiamos energijos klausimais. Įtraukti į vartotojų švietimą reikiamą kvalifikaciją turinčias NVO, numatant jų darbo finansavimą.

8) Kadangi energijos vartotojai matomi tik kaip tiekėjų pelno šaltiniai, į vartotojų interesus neatsižvelgiama, surengti plačią diskusiją dėl energetikos ombudsmeno institucijos steigimo.

Nacionalinės vartotojų konfederacijos prezidentė

Alvita Armanavičienė

Nacionalinės bočių bendrijų asociacijos pirmininkė

Vilija Turienė

VšĮ "Bendruomenių universitetas" direktorius

Rimantas Zabarauskas